

I sin Selvbiografi fortæller *Johan Monrad* ogsaa om de Indtryk han har faaet af Landet og Naturen paa sine Rejser omkring i Danmark [Johan Monrads Selvbiografi (1638—1692) udg. af S. Birket Smith, 1888]; men det er dog først efter Midten af det 18de Aarhundrede, at ogsaa Danske i større Udstrækning berejser deres Land med det Formaal at beskrive det.

STOLPER OG SULER.

Nogle Synspunkter for dansk Tømmerbygnings Historie af
CHR. AXEL JENSEN.

I Overensstemmelse med den gamle Regel, at et Manuskript bør ligge syv År, inden det publiceres, kunde man tit og ofte ønske at gemme en Afhandling i sin Bordskuffe, indtil den havde stået sin Prøve gennem det klassiske Åremål, stadfæstet og rettet ved grundigere Iagttagelser og talrige Undersøgelser. Især gælder dette Ønske Studier, hvis Mål det er at klarlægge Hovedlinjer i en lang, historisk Udvikling, og som kræver omfattende Forarbejder og Fordybelse i mange forskelligartede Enkeltheder, og derfor gælder det også i højeste Grad denne Afhandling.

Studiet af de danske Bøndergårdes Bygningsskikke behøver langt flere Opmålinger af de endnu bevarede gamle Bygninger end det forholdsvis ringe Tal, som endnu foreligger; det tiltrænger Fotografier i Mængde, grundigere Beskrivelser af de enkelte Landsdeles Særegenheder, en bygningsteknisk Dialektordbog, vidtstrakte og kostbare Rejser. Men alt dette er vanskeligt at sætte i Værk, hvis ikke Interessen forud er vakt; thi det kræver ikke blot Penge, men også Hjælp og Medarbejderskab i vide Kredse. Når jeg da nu offentliggør en Række Synspunkter for danske Tømmerbygningers Udviklingshistorie, er det ikke i den Tro at have sagt de sidste og afgørende Ord i Sagen. Mine Formodninger og Hypoteser blev allerede antydede i Fællesforeningens

Småhæfter fremsatte på Foreningens første Landsmøde i Kolding Juni 1911 i Tilslutning til Museumsinspektør Jørgen Orliks Foredrag om Bøndergårdenes Grundplaner (sml. Dansk hist. Fællesforening Nr. 5 S. 96 f.), og selv om de siden er prøvede atter og atter og synes at have stået deres Prøve, omend med en Del Tilføjelser og nogle Rettelser, er det først og fremmest deres Mål at vække Interesse om Sagen og Forståelse af dens Betydning, inden det bliver for sent.

Interessen for Studiet af Bygningsskikkene på Landet har her i Danmark sikkert været svækket ved en udbredt Misforståelse, som Forfatteren selv for en halv Snes År siden stiltiende delte. Det er en almindelig Tro, at de danske Bøndergårdes Bygningsskikke er af ret sen Oprindelse, og at særlig deres Tømmerkonstruktion kun er lidet ærværdige. Man har taget det som en Selvfølge, at vort Lands karakteristiske Byggesæt, de lodrette Stolper med lerklinede Tavler imellem sig, nødvendigvis måtte være yngre end det nordlige Skandinaviens blokbyggede (laftbyggede) Bjælkehuse. Da de norske Gårdes spredte Enkelthuse utvivlsomt betegner et ældre Standpunkt end de lange danske, i Vinkel sammenbyggede Længer, har man ved en dristig Analogi sluttet, at også Trækonstruktionerne tilhørte forskellige Udviklingsstadier, og det er faldet selvfølgelig uden nøjere Prøvelse at opstille de fire Trin i Rækken fra Oldtiden indtil vore Dage: Træhuse, Bindingsværk med Ler, Bindingsværk med Mursten, Grundmur¹⁾. Det ser så rimeligt og forståeligt ud, at man på Forhånd gærne lader sig overbevise!

Tilmed er denne gamle Teori i de senere År på et enkelt Punkt tilsyneladende blevet godt underbygget. En af mine svenske Kollegaer, Museumsintendenten Axel Nilsson, har i en særlig Afhandling²⁾ gennemgået en Række skånske »Öfvergångsformer mellan blockhus og korsvirke« og vist, at ved en Vandring

---

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv. III. Udgave II, S. 160. Første Udgave II, S. 140 (1880). Jvfr. Kornerup i Aarb. f. nordisk Oldkyndighed 1869, S. 185. Rhamm: Urzeitliche Bauernhöfe I, S. 550 (1908).

²⁾ Til Oscar Montelius 19°/03 af Lärjungar, S. 165 f.

gennem Skåne fra Nord til Syd lader det sig følge, hvorledes det nærmest kvadratiske Blokhuis, hvis Vægge ikke har større Længde end de liggende Tømmerstokke, efterhånden blandes med lodretstående Stolper og lidt efter lidt viger Pladsen for Bindingsværkskonstruktioner. Han kommer da til det Resultat, at Bygningssskikken på Skånes Slettebygder gradevis har udviklet sig af de nord-skånske Skovegnes ældre og mere primitive Byggesæt. Men de lærerige og gode Enkeltiagttagelser tillader sikkert ikke denne Slutning; de Exempler, som fremføres, er ikke tidsfæstede, og om nogen Aldersforskel på Blokværk og Stolpeværk oplyser de ikke. Det er en ren og skar Typeserie, der opstilles efter Arkæologiens typologiske Metode, og Axel Nilssons skånske Materiale lader ganske det Spørgsmål åbent, om det er to Tidsaldre eller to geografiske Områder, der her mødes og blandes. Men han peger selv på et Punkt, som må vække Tvivl om hans Typologi, thi han glemmer ikke at fremhæve det rent praktiske Forhold, at Nordskånes Skove består af Fyrretræer, Sydskånes af Ege og Bøge. Og netop i Skovtræernes Art ligger en afgørende geografisk Forskel, som naturligt forklarer de to Konstruktioners Krydsninger op gennem Skåne. De lange Nåletræer kan siges at være en Livsbetingelse for Blokhuisene med deres lange Tømmerstokke, medens Løvtræerne og særligt det bedste Tømmertræ, Egen, hører sammen med Stolpehusene, hvis Vægtømmer kan nøjes med Væggens Højde, og som kun behøver Langtræ til Loftsbjælker og Tagværk.

Det geografiske Synspunkt har i dansk Litteratur været fremhævet i Meldahls Afhandling »Om de historiske Former af Træbygningsskunst« (Geografisk Tidsskrift XI), og de primitive Stolpevægges Aldersprioritet er kortelig nævnt i Museumsdirektør Bernhard Olsens Katalog over Dansk Folkemuseum allerede i Udgaven af 1892 (Indledning til Afsnit I, Bygningsdele). Men nogen nøjere dansk Redegørelse foreligger ikke¹⁾, og der er Grund til et Øjeblik at lade Teorierne fare og at undersøge et

---

¹⁾ V. Gudmundsson: Privatboligen paa Island (1889) S. 101 refererer ganske kort de forskellige indtil da fremsatte Meninger.

enkelt, meget karakteristisk Træk ved de danske Bøndergårdes Stolpevægge.

Vi kender alle de danske Købstæders kunstfærdige Bindingsværkshuse med deres udskårne Knægte og mønstermurede Stentavl, Arkitekturformer, som er nåede til Danmark i Middelalderens Slutningstid fra de nordtyske Hansestæder og sikkert udviklede dernede¹). De skal her blot nævnes for at pege på en eneste Enkelthed, den nemlig, at deres Vægstolper så godt

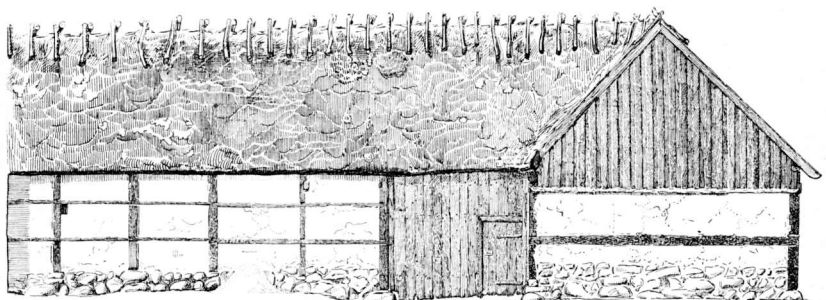

Fig. 1. Væg med Stolper på Sten. Magleby på Amager.

som altid står i et vandret liggende Stykke Fodtømmer, der hviler på Kældermurene eller på Grundstenene. Men det samme er ingenlunde altid Tilfældet med Bøndergårdene. I mange Egne af Landet fattes Fodtømmeret (Fodleden, Syldtræet) ganske, og Stolperne er stillede umiddelbart på Husets Syldsten; det synes os ganske underligt, at de kan balancere på de runde, rå Marksten, men vi ser ikke desto mindre talrige af den Slags gammel-dags Bønderbygninger (Fig. 1). På Bondearkitekturens Ene-mærker hersker Fodtømmeret kun over Fynboerne og Sydøst-tyderne, og findes Syldstokkene udenfor deres egentlige Område

¹) Sml. Forfatterens kortfattede Oversigt over Købstadskonstruktionernes Udvikling i Fra Arkiv og Museum I, S. 207, jævnført med senere Detailundersøgelser i Architekten VIII, 117 og 281 samt XI, 509.

engang imellem på Bygninger ældre end Udskiftningens Dage, bærer Bygningerne også i andre Henseender Herregårds- eller Købstadspræg eller har i alt Fald tilhørt Landbostandens øverste Klasse (f. Ex. Sognefogedgården i Tisvilde). Stolper på Sten er Reglen på Bornholm, hvor de endogså er hyppige i Købstæderne¹⁾, på Sjælland, måske også på Lolland og Falster, hvis Forhold dog kun er lidet kendte, samt sikkert i Nørrejylland Nord for Mariager Fjord, Vendsyssel, Himmerland og Thy, i Salling og på de midtjydske Hedeegne omtrent ned imod Skjern Å, hvor de mødes med de sydvestjydske Grundmurhuse. Indenfor disses Område kan »Stænger« på Sten dog forekomme på Fanø og på de sønderjydske Vesterhavsøer, ligesom de lader sig finde i Midtslesvigs Hedeegne. Både på Sjælland og i Jylland kan det hælde, at Stolpernes nederste Ender er forenede ved »Syldholter« (Midtsjælland: Syldstykker; Mariagerregnen: Fodtræer) af lignende Art som Bindingsværkets sædvanlige Løsholter under Vindueskarmene, men i øvrigt kan det også forekomme, at Stolperne, som det er Regel på Salling, står ganske uden Flydetømmer.

Man kunde nu spørge, om ikke denne Bondeskik blot skyldes en Simplificering af Købstadstømmerens Bindingsværk? Har Landsbymændene, når de hjalp hinanden med at rejse et Hus, ikke simpelthen sparet sig Fodrem, fordi det i skovfattige Egne var vanskeligt at skaffe sig Langtræer, og fordi man tvungen af Nøden opdagede, at Syldstokkene kunde undværes? Det er vel ikke for intet, at netop Hedeegnene viser sig som de sparsommeligste. Men et sådant Forklaringsforsøg, der i øvrigt allerede er fremsat af Linné²⁾, oplyser intet om, hvorfor de to Bygningsskikke mødes ved Mariagerfjord; det forklarer ikke den Måde, hvorpå Fodtømmerets Område kiler sig ind i det øvrige Land, som om det var en nyere Forbedring, der var trængt frem fra Syd Hånd i Hånd med Bygningshåndværkets yngre,

¹⁾ Iagttaget af Tyskeren F. Pries (Reste alter Holzbaukunst in Hinterpommern und Bornholm, Denkmalpflege II, S. 108, 127).

²⁾ Linnés Skånska Resa, Udgave 1884, S. 85. (Raflunda).

nordtyske Købstadsformer. Allerede af den geografiske Fordeling ligger det nær at slutte, at Stolper uden Fodtømmer er den ældre, mere primitive Byggeskik; det bestyrkes måske af, at vi f. Ex. på Salling hører om, hvorledes Syldstenene først blev skubbet ind, efterat hele Tømmerskelettet var rejst, og det synes mig at blive til Vished, når det ved Hjælp af skrevne Kilder kan fastslås, at man selv i Fodremsegnene har kendt en anden, ældre Skik på en Tid, der ligger forud for de bevarede Bygningers Opførelse, eller som ialfald kun et Par enlige Veteraner mellem vore gamle Bøndergårde kan tilhøre. Flertallet af dem, vi kalder gamle, stammer jo fra det 18de eller Begyndelsen af 19de Århundrede, et Mindretal fra det 17de Årh. og kun ganske få, som en Gård i Vinkel ved Viborg, fra det 16de eller fra Middelalderens sidste Tid.

I Fyens Vedtægt fra 1473 bestemtes det, at hvilken Almuesmand, som herefter vil opbygge Hus, små eller store, da skal han sætte dem på Sten, ligesom han inden et halvt År skal have bygget et »Hemmels Hus« på Sten i sin Gård¹⁾, og dette gentoges 1492 og 1547²⁾. 1554 var Christian 3. kommen »udi Forfaring, at mange Steds udi vort Land Nørrejyland, hvor vore Undersætter Bønder opsætte nogen Huse, da *en Part opsætter Væggene i samme Huse med Bulfjæle og en Part jordgraver Stolperne under deres Huse*, hvilket er en uvarlig Bygning og Skovene til Fordærv«, og udstedte derfor et åbent Brev om, at ingen Nørrejyde efter den Dag måtte »bruge Fjæletømmer eller Bulvægge i deres Huse, men alleneste kline og lukke dem med Ler og Sten, og skal ingen Stolper, Fodstykker eller andet Tømmer jordgraves, men det skal sættes på Sten, at det deslænger kan blive bestand«³⁾. Da Bønderne i Trøjborg Len 1558 dog begærede at jordgrave deres Husstolper, og da Begæringen vist-

¹⁾ Danske Magazin, Række 4, Bind 5, S. 148.

²⁾ Gehejmearkivets Aarsberetninger, V, S. 80. Krag og Stephanus: Christian 3.'s Historie II, S. 201.

³⁾ Kancelliets Brevbøger 1554 ^{28/10} (Saml. til jydsk Hist. og Top. VII, S. 85) samt 1558 ^{27/1} og ^{11/3}.

nok kun gjaldt ældre Bygninger, henstilledes Sagen til Lensmandens Afgørelse, men da Riberhus' Lens Bønder kom med Bøn om både at måtte tække med Klittag og at jordgrave Stolperne, opnåede de kun et Afslag. Forbudet overholdtes naturligvis ikke, og det hjalp næppe meget, at Frederik 2. ^{24/12} 1577 atter forbød Bønderne i Koldinghus og Skodborg Len at bygge »Gårde med Bulhus«; thi netop Bulhusene, d. v. s. Bindingsværksbygninger med Vægplanker af Eg, findes jo den Dag i Dag på Koldingegnen og i Nordøstslesvig med Årstal både fra 1600'erne og 1700'erne.

Spørgsmålet om Bulvæggene skal jeg dog her lade ligge; det er Tømmerets Jordgravning, som beskæftiger os i denne Sammenhæng, og der må videre spørges, hvad Vedtægterne og Forbudene egentlig sigter til? Gælder de vandret Fodtømmer, selve Husstolperne eller særlige Jordstolper under en fuldstændig Tømmerkonstruktion?

I vore Dage kendes jordgravede Stolper bedst fra de ejendommelige Gårde på de friske Øer udenfor Slesvigs Vestkyst, hvor Tagene bæres af Tømmerstokke, »Stonnere«, der enten står lige indenfor Ydervæggene (Halligerne) eller noget længere inde i Huset (Sild og Før), og Jordgravningsskikken fortolkes her således, at den skulde sikre Husene mod at bortrives af Stormfloderne¹⁾. Men Forklaringen giver os sikkert kun Årsagen til Skikkens lokale Bevaring, ikke til dens Oprindelse. I det egentlige Danmark kendes jordgravet Træ fra Fiskerhytterne på Jyllands Vestkyst²⁾ og fra intelligente Bondemænds Iagttagelser i Starup ved Kolding³⁾; de er konstaterede bl. a. ved Nationalmuseets Udgravninger på den af Dronning Margrete ødelagte Herregård Boringholm ved Horsens; 1578 var fire, fem Ladegårdshuse ved Voergård i Vendsyssel jordgravne og lerslagne⁴⁾, og jordgravede Stolper nævnes jævnligt i Synsforret-

¹⁾ Sml. f. Ex. Mejborg: Slesvigske Bøndergaarde, S. 71.

²⁾ Udførlig Beskrivelse i E. Tang Kristensen: Holmsland S. 16.

³⁾ Vejle Amts Aarbog V (1909) S. 5 f.

⁴⁾ Christensen (Hørsholm): Agrarhistoriske Studier II, S. LXXXII.

ninger fra 17de og 18de Århundrede, f. Ex. i Tavlov 1664¹⁾ og i Gullev 1720²⁾. Og at det virkelig var selve Stolperne, der jordgravedes, fremgår af de mærkelige Oplysninger fra vor egen Tid om et gammelt Gullev-Hus: »Stolperne var nedgravne henvend en Alen i Jorden, og i en Gaffel eller Tvege i deres øverste Ende var Bjælkerne nedlagte, og tværs over disse langs med Stolperne var Remstykkerne befæstede med Nagler. Spærene var rejste på Remstykkerne og greb med deres nederste Ende over disse med en Gaffel, dannet ved, at en stærk Nagle var boret påskrås i Enden af Spærene. Mellem Stolperne var hverken Løsholter eller Stiber, men blot nogle Stænger eller Aarer rejste fra Jorden til op mod Remmen og mellem disse noget Fletteværk (Vender), hvorpå Leret blev opklinet på begge Sider«.

Sammenholdes denne Beskrivelse, til hvis Enkeltheder vi i det følgende skal vende tilbage, med Synsforretninger og Forbud, er det ikke for dristigt at fastslå, at Stolperne på Syldsten er direkte Efterkommere af jordgravede Førgængere. Og i Virkeligheden er jordgravede Stolper da også almindelig kendte fra Oldtiden. De spores under Danevirkes Kampestensvold³⁾, de er ved de senere Åringers upublicerede Gravninger fundne i Mængde i Hedeby ved Slien; de kendes i en Hustomt fra den ældre Jernalder på Jæderen i Norge⁴⁾ og i svenske Hustomtfund, hvoraf det fra Augerum i Blekinge er det mest kendte⁵⁾. Også rundt om i det sydligere Europa er de fundne ved Udgravninger på forhistoriske Bopladser, f. Ex. Stenaldersbyen i Grossgartach ved Neckar⁶⁾. En nøjere Gennemgang af den arkæolo-

¹⁾ Historisk Tidsskrift Række 8, Bind 3, S. 114 f.

²⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Top. VII, S. 213—23. Sml. Christensen: Agrarhistoriske Studier II, S. 137.

³⁾ Nordiske Fortidsminder I, S. 216. Hermed kan jævnføres Vægplanerne i Jellinge-Gravkammeret, som ikke har Syldtømmer, men står ned i Leret under Kammerets Gulv.

⁴⁾ H. Schetelig i Bergens Museums Aarbog 1909.

⁵⁾ Sveriges Historie I (1908), S. 261, Fig. 253.

⁶⁾ R. Meringer: Das deutsche Haus, S. 66, med Henvisninger. Sml. Archiv für Anthropologi, Neue Folge XII, S. 136.

giske Litteratur vilde kunne fremføre langt flere Exempler¹⁾, men det må her være nok i al Almindelighed at nævne, at jordstukne Stolper og Stænger forekommer overalt hos de »vilde« Folkeslag i de mest primitive Husformer, Telte og Hytter²⁾. Hvad gør vi den Dag i Dag, når vi skal rejse et Gærde eller et Stakit, den simpleste Form for en lodret Væg? Hvorledes opstiller Kulsvierne deres Hytter, Lapperne deres »Gammer« og Nomaderne deres Telte? Det er, og sikkert med Rette, hævdet, at det primitiveste Hus er det kegleformede, som dannes af en Rundkreds af jordstukne Stammer, og vi finder da også mellem de nævnte Fortidsfund Ovalhuse, som danner Overgangen fra de kredsrunde til de firkantede Boliger³⁾, der ganske vist kan forekomme allerede i Stenalderen, men dog ikke er så primitive som de runde, og som måske har Sammenhæng med Blok-konstruktionerne.

Det Resultat, som nåedes ved Betragtningen af de danske Bøndergårde, falder da ganske sammen med, hvad arkæologiske Undersøgelser lærer os. Og yderligere kan nævnes endnu en Oldtidsarv, som vore Bøndergårde har bevaret sammen med Stolpeværkets Form, nemlig de stavrede, vendrede og lerklinede Tavl, som Pigerne og Karlene klinede under munter Kappelstrid endnu for et halvt hundred År siden. Slige Tavl kan træffes i fine danske Købstadsbygninger fra Renæssancetiden, de er påvist i Middelaldersfund, og Lerklining med Aftryk af Greneværk hører til de ældste Vidnesbyrd om menneskelige Boliger, der er fremdragne her i Danmark ligesom andetsteds i Europa⁴⁾. Leret er et så nemt handleligt Stof, at det fra Pottemageriets ældste Tider kan have været brugt som Hjælp til at lune primitive

¹⁾ Sml. Stephani: Älteste deutsche Wohnbau, I, S. 85 f.

²⁾ Sirelius: Wohnungen der finnischen und ab-ugrischen Völker. Fin-nisch-ugrische Forschungen, Helsingfors 1910.

³⁾ Montelius i Archiv für Anthropologie XXIII, S. 459. Sml. Abhandlun-gen der bair. Akademie XXIV (H. Bulle: Orchomenos). F. Noack: Ovalhaus und Palast in Kreta. 1908.

⁴⁾ Sophus Müller: Vor Oldtid, S. 181. Sml. H. Stolpe: Bjørkø, S. 16, og Fornvännan 1911, S. 282.

Trævægge, hvad enten disse nu har været Blokværk med liggende, Rejsværk med stående Tømmer eller blot Fletværk af Ris. Men Fletværket, som Leret gemmer, er dog måske det ældste. Når man i vore Dage har kunnet se Udhusedøre af

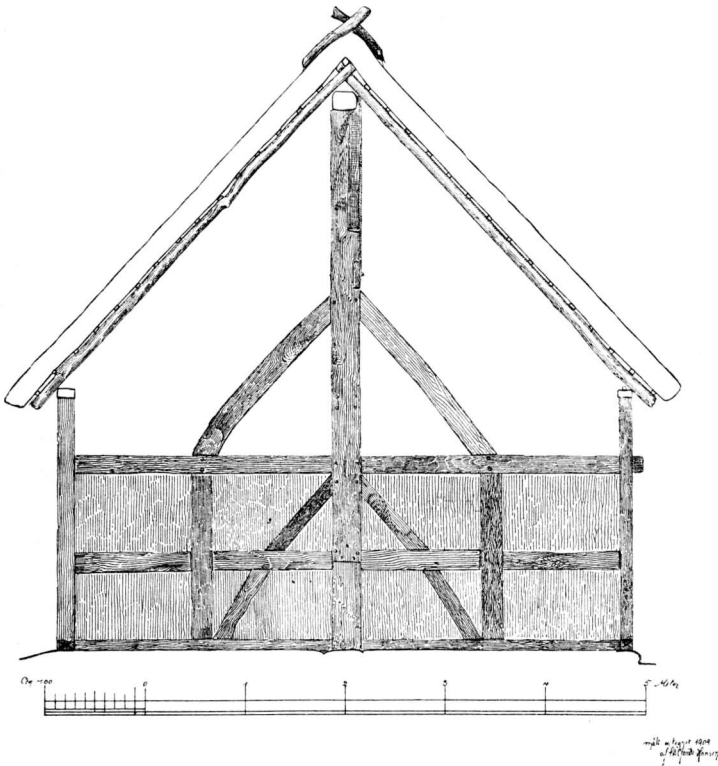

Fig. 2. Højsule fra Fyen.

Halm og kløvede Vidjer, hængt i Læder eller Vessen («Madpiber» af Dyr)¹⁾, mindes man Bengerdvisens »Vendredør og Flagreled«, og når »Venderværket« en enkelt Gang træder åbenlyst frem for Dagens Lys (som i de små fyenske Udhuse, Ko-

¹⁾ Poul Bjerge: Hodde og Tistrup i Festskriftet for Fejlberg 1911, S. 468.

ver), ledes Tanken hen på, at det tyske Ord »Wand« utvivlsomt har sin Oprindelse af den primitivt flettede Væg, og at det samme sikkert gælder det danske Væg (Oldnordisk: Veggr)¹⁾.

Der er sikkert nok også andre Oldtidslevn i vore gamle Bøndergårde (endogså Hvidtning og Rødmaling kan føres tilbage til Bronzealderen²⁾), men efterat Stolperne er forklarede ud fra dette Synspunkt, skal her endnu kun tales om *Sulerne*. Et moderne Tagværk hviler som bekendt på Husets Ydervægge; i Nutidens Bindingsværk ligger Bjælkerne ovenpå de vandrette Remme, og oven i Bjælkeenderne står atter Tagspærene. Men i Bøndergårdene kan vi finde helt andre Tagkonstruktioner. De store og anselige fyenske Gårde, især i Egnene Syd og Vest for Odense, der dog ellers er bygget i ret udviklede Tømmerforbindelser og næppe nogensinde savner Fodtræ, møder man endnu hyppigt Sulelader, en sjælden Gang også sulebyggede Våningshuse, hvor der midt gennem Huset står en Række store Stolper, som når fra Jorden helt op under Mønningen og her bærer et vandret Tømmerstykke, en Ås, der ligger lige under Tagryggen, og hvorpå Spærene hænger (Fig. 2). De fyenske Højsuler, som de kaldes i en Synsforretning 1750³⁾, er altid lodrette, står gerne på Sten eller i Fodtømmer og er afstivede med Halvbjælker, der når fra Sulen ud til begge Ydervægge; op i Åsen er de oftest tappede på almindelig Tømmermåde. I den anden danske »Suleprovins«, hvis Hovedland nu er Salling, er Åshusenes Træværk gerne spinkelt Fyrretømmer, og Bjælkerne ligger på nyere Vis over Remmene, men uden Hensyn til Vægstolperne⁴⁾. Væggene fattes altid Fodtømmer og er klinede om Stavrer uden Vendring; Sulerne, der står på Sten og stundom kan være jord-

¹⁾ Falk og Torp: Etymologisk Ordbog, henfører det til indogermansk Ordstamme »vei«, dreje, vinde. Meringer: Etymol. z. geflocht. Hause 1908.

²⁾ Aarb. f. nordisk Oldkyndighed 1907, S. 109 f.

³⁾ Rasmussen Søkilde: Holstenshus og Nakkebølle, S. 360. Sml. S. 90. — Molbecks Dialekt-Lexikon, S. 570.

⁴⁾ Saml. til jydsk Historie og Topografi IX, S. 340 f. Sml. Mejborg: Gamle danske Hjem S. 96 og Evald Tang Kristensen: Jydsk Almueliv; Holmsland S. 16.

gravede, vexler regelmæssig således, at hveranden Sule er enkelt og lodretstående, medens hvert andet Sulesæt dannes af to skråtstillede »Strihsuler«, Stritsuler (Fig. 3). De sidste mødes oppe ved Åsen, hvorover »Spænderne« hænger, og som de lodrette, stundom også de skråtstillede Suler bærer i en Slags Fork, dannet ved et pånaglet Tømmerstykke, en »Klav«. De to Egnenes lokale Ejendommeligheder, som her er skarpt fremhævede, må dog ikke overvurderes; selv om Stritsulerne ikke savnes i de

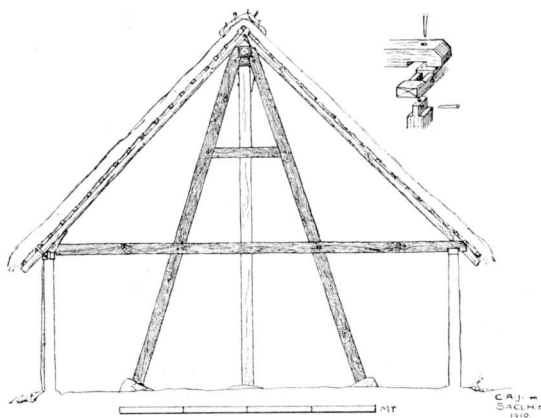

Fig. 3. Stritsuler fra Salling.

jydske Åshuse, existerer der dog i Egnene Syd for Salling, i Hammerum Herred og langs Vestkysten i Ulfborg Herred Sulekonstruktioner, som noget mere nærmer sig det fynske¹). Og begge Steder er Hovedresultatet det samme; Åse og Suler bærer Tagværket, så at dets Tryk kun i ringe Grad kommer til at virke på Ydervæggene. Når de jydske Suler på Stedet selv gerne siges at være rejste for at støtte Tagene i de voldsomme Vestenstorme, er denne Forklaring ikke bedre end Friserne Forklaring af deres jordgravede Standere — den gælder ialfald ikke

¹ Sml. Tegning fra Trandum i Sevel Sogn i kgl. Bibliothek (Gml. kgl. Saml. 4°, Nr. 794) samt Herning Museums Bondegård.

Fyen, og de to tilsyneladende så skarpt sondrede Suleegne knyttet sammen ved flere Mellemed. Suler findes på Hjarnø og Alrø ved Jyllands Østkyst, forekommer i Hadsundegnen (Skelund)¹⁾ og findes nævnte i gamle Dokumenter fra Overgårds Arkiv (1684); ja endogså på Sjælland omtales under Københavns Belejring 1535 »Suler, Åse og Letter« til Soldaternes Vagthuse²⁾. Ser vi nøjere til, finder vi da også både i Jylland og på Sjælland om ikke Suler, så dog Åse i Tage, der mere nærmer sig vor Tids Spærkonstruktioner; tynde Åstræer, der hviler på krydsende Spærtøpper, er iagttagne i Himmerland (Rold), i Midtjylland (Ry, Tørring), i Midtsjælland og i Skåne³⁾. Og da både Ås og Sule er hyppige Ord i Gammeldansk, når vi til et lignende Resultat som overfor Vægstolperne: at de fyenske og vestjydske Suler er Levn af en almindelig udbredt Byggeskik.

Denne Slutning af det rent danske Studiemateriale stadfæstes ligesom Stolpeteorien fuldstændigt ved Husforskningens og Sproghistoriens almindelige Resultater. Åse forekommer som bekendt ikke blot i Nordskandinaviens Blokhuse, men også i de norske Stavkirker og over store Dele af Nordeuropa, hyppigt også i Forbindelse med Suler, der endnu kendes i Vestergötland som »Mésular«⁴⁾, på Island⁵⁾, i England, hvor de jævnligt minder om de vestjydske Stritsuler, men dannes af krumme Træer, og hvor de derfor foruden det gammelengelske »siles« kaldes Forke, Gasler eller Krykker⁶⁾, i Württemberg og i Elsass⁷⁾, og

¹⁾ Mundtlige Meddelelser fra Bygningstegner A. S. Claudi-Hansen, som i de sidste År særligt har studeret danske Bondegårde, og fra Maler S. Knudsen, Glud. Mejborgs Samlinger i Nationalmuseets Arkiv. Suler nævnes desuden fra Vesterhan Herred (Lild; sml. Fejlbergs Ordbog under Ordet Ås).

²⁾ Danske Magasin, Række 3, Bind 5, S. 116.

³⁾ Mejborgs Samlinger i Nationalmuseet; E. Tang Kristensen: Jydsk Almuelev, tredje Afdeling, S. 2. Folkemuseets Katalog (Vejleder i Museerne ved Folevad, S. 21 og 29).

⁴⁾ Sune Ambrosiani: Storegården i Rackeby, 1913. Sml. Fataburen 1906. S. 38.

⁵⁾ V. Gudmundsson: Privatboligen paa Island i Sagatiden, S. 117 og 121.

⁶⁾ S. O. Addy: The evolution of the english house, S. 16 ff.

⁷⁾ Das Bauernhaus in Deutschland, Text S. 259, 293.

Ordet forekommer ikke blot i Oldnordisk, men også i Oldtysk. Vi hører om Magansul, den mægtige Sul, som bærer Firsten (Åsen), og om Firstsul i Bajuvarenes Huse¹). Når vi nu møder Dialektordet Sule, forekommer det os fremmed; i Virkeligheden lever det også i Rigssproget, omend i tysk Klædning; det gamle, fælles nordisk-germanske Ord har vi fået tilbage fra Tyskland som Søjle, og det har i denne Form haft Livskraft nok til at hindre det latinske Colonna i at få Borgerret i Sproget, ligesom det Oldnordiske »Vindøje« har holdt Stand mod Latinens »Fen-

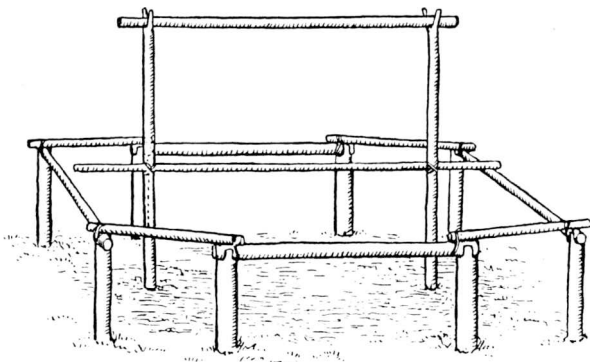

Fig. 4. Træskelet af et Indianerhus (efter Nordenskiöld).

estra« (Tysk: Fenster). Men vi kan ikke blot følge Ordets Historie nedad mod vor egen Tid, vi kan vistnok også trænge længere tilbage i Oldtiden. Thi Sule betyder på Oldnordisk og i norske Dialekter ikke blot opretstående Tømmerstokke, men også noget, som skræver, som er kløftet²). På Langeland hedder en Tveje Sule; man taler på Lolland om Vognsuler, på Falster om Halmsuler (Halmforke) og om Suletræer (tvevoksede

¹) Stephani: Das älteste deutsche Wohnbau I, S. 327. M. Heine: Fünf Bücher deutscher Hausaltertümer, I, S. 26 Note 45.

²) Åsens Ordbog. Sml. Rietz' Ordbog.

Træstammer), på Sjælland om Plovsuler¹⁾. På lignende Måde stiller Sagen sig i Jylland, hvor der i Dialekterne er flere Overgange mellem Sule og Tveje; i Vendsyssel betegner Suler således gaffelformede Støtter under en Hjeld, hvori Tværstængerne lå²⁾.

Det vil måske synes påfaldende, når jeg i denne Sammenhæng peger på Billedet af Tømmerskelettet i en indiansk Hytte³⁾ (Fig. 4), og der kunde sikkert findes mere nærliggende Exemp-ler. Men sammenholder man dette Billede med den ovenfor gengivne Skildring af Gullevhuset, vil man snart opdage de for-bavsende Overensstemmelser mellem disse Bygninger fra to hin-anden så fjærntliggende Kulturområder. Indianerhytten viser, hvorledes en Bygning med ganske samme Grundtræk som det norrøjdske Åshus kan rejses i såre primitiv Tømmerteknik, blot med Brug af Tvejer og uden Udnyttelse af Bindingsværkets Tappe, Taphuller og Nagler. Det styrker den Formodning, at Tveje og Bygningssule virkelig har historisk Sammenhæng, og ser vi nu på Sulernes pånaglede, gaffelagtige Klove⁴⁾, slår det os, at det netop er en Efterligning af det naturvoxede Træ, som da også endnu *kan* findes her i Danmark, f. Ex. i et sulebyg-get Skur ved Kolshave Præstegård i Nordfyen. Men også for Vægstolperne og deres Forbindelse med Bjælkerne må Tvejerne have haft Betydning. Som bekendt lægges i moderne Bindings-værk Loftsbjælken over Remmene, og denne Skik forekommer på Renæssancetidens udkragende, knægtbyggede Købstadsfaçader. Men selv i disse finere Bygninger ses jævnligt Exemp-ler på, at det øverste Bjælkelag er stukket med Tap i eller gennem Stol-per noget under Remmen, så at der fremkommer det, der kal-des Styrterum, og denne Konstruktion (jvf. Fig. 2) er i forskel-lige Variationer den almindeligste ude på Landet, hvor kun

¹⁾ Molbechs Dialekt-Lexikon.

²⁾ Fejlbergs Ordbog.

³⁾ Nordenskjöld: Indianliv (1910), S. 163. Indianer och Hvita (1911), S. 108 f.

⁴⁾ »Klaven skulde vel ikke have Sammenhæng med den sønderjydske Vittighed om Kløpinden i den norrøjdske Stue (Fejlbergs Ordbog)?

»Fodremsprovinserne« og Salling i nogen Grad har optaget den yngre Skik (Fig. 3). Hyppigst ligger da Bjælken en Del neden for Stolpehovedet, men der er også Exempler på, at Taphullet, hvori Bjælken hviler, er åbent, således at det hele virker som en tømret Efterligning af Tvejen, hvor det vil falde naturligt at lægge Bjælken ned i Kløften. Ligesom Stolperne på Sten stammer fra den primitive Jordgravning, således kan de gennemstukne Bjælkehoveder være Efterkommere af den primitive Bjælkes Stilling til Tvejen¹).

Dette sidste er dog kun en Hypotese, som vel synes at give en historisk Forklaring på den ellers så uforståelige »Styrterumsvæg«, men som dog kræver nøjere Beviser og mere detaljerede Undersøgelser. I det hele er der endnu talrige Spørgsmål, som trænger sig på og forlanger at løses. Hvorfor har Sulenavnet særligt hæftet sig ved det åsbærende Tømmer inde i Huset og ikke ved Vægstolperne? Hvorfor holder Sulekonstruktionerne sig til bestemte Landsdele og netop til disse? Hvorfor bruges der på andre Egne »Højrems«-Konstruktioner med Udskud, som minder om Herregårdenes store »Agerumslader« og om de saxiske Gårde i Nordvesttyskland? Hvorledes er i det hele Forholdet mellem Åshus og Højremshus?

Der kunde vel gives Svar på nogle af disse Spørgsmål, og det kunde måske allerede nu vises, at Højremshuset er ældgammelt her i Landet, men jeg foretrækker at lade Spørgsmålstegnene stå. Lige så lidt skal det her drøftes, når Bindingsværkets Tappe og Taphuller vandt Indpas i det primitive Stolpeværk, og hvorledes Forholdet er mellem Stolpeværk med Fletværk og primitiv Rejsværk, bestående af tætstillede, jordgravede Træer eller runde Planker, som i alfald forekommer i Fund fra Danmarks ældre Middelalder, især i den mærkelige, træbyggede Kirke S. Maria minor, hvis Levninger er fremdraget i Lund for

---

¹) Jævnføres hermed kan den romerske Arkitekturforfatter Vitruvius (Bog 2, Kapitel 2), hvori der fremsættes forbavsende sunde og rigtige Bemærkninger om Arkitekturens Oprindelse. Først oprejste man gaffelformede Træer (Førke) og efter at have anbragt Grene derimellem, beklædte man Væggene med Ler.

nogle År siden¹⁾. Heller ikke skal det nægtes, at Blokvirke har været kendt her i Danmark. Selv om virkelige Laftkonstruktioner kun lader sig påvise i det nordlige Skåne, forekommer der dog både fra Middelalderen og fra den nyere Tid Krydsningsformer mellem Stolpeværk og Blokværk. Hovedmålet har her været at fastslå, at det typiske danske Landsbybindingsværk, uden Fodrem, men med Vendrevægge og Klining, lige så vel som Suletagværket har Aner mindst lige så langt tilbage i Tiden som Blokvirket. Og skønt det, der her er meddelt, kun er ufærdigt og mangelfuldt, turde det dog være tilstrækkeligt til at fremkalde en Omvæltning i dansk Husforskning. Der bliver nu megen Sandsynlighed for, at Danmarks langlængede Bønderbygninger er meget ældre end formodet; man behøver ikke blot at henvise til den islandske Æventyrsagas noget usikre Vidnesbyrd²⁾, men det kan føres i Marken, at lige så svært det er at bygge et Langhus i Blokvirke, lige så let lader det sig bygge i Stolpevirke og Sulevirke. Problemerne flyttes tilbage mod Oldtiden, og der åbnes os videre Udsyn. Vi kan nu stille os på lige Fod med vore Naboer mod Nord og Syd; selv om det danske Hus i visse Henseender, som i Ildstedsordningerne, er fulgt godt med Tiden, selv om der er mange stedlige små Opfindelser at udforske også i Træværkets Sammenføjninger, behøver det danske Hus ikke at vige for det nordskandinaviske og endnu mindre for det saxiske; det får mindst lige så stor Interesse for Husforskningen. Vi kan endnu komme til at yde store og vægtige Bidrag til Husets Udviklingshistorie, og vi får en Pligt til at gøre vor Indsats.

Men medens Græsset gror, dør Horsemor. Hvert År nedrives gamle Gårde, som kunde fortælle vigtige Træk; hvert År dør gamle Mænd, som tager Fortids Navne og Ord med sig i

---

¹⁾ Karlin i Kulturhistoriska Förening for Södra Sverige 1911—12 (Lund 1913).

²⁾ Sml. Olriks S. 61 nævnte Foredrag; Gudmundsson: Privatboligen på Island, S. 65 og 88.

Graven. Dokumenter, som ligger i et Arkiv, kan tale at vente; men Hovedkilderne til Husets Historie er skrøbeligere end Papir og Pergament. Gid disse Linjer kunde hjælpe til at fremme Arbejdet ved at øge Medarbejdernes Tal ude i Landet, ved at skaffe Folkemuseet og Nationalmuseet så mange Oplysninger som muligt om gamle Bøndergårde og ikke mindst rettidige Meddelelser om forestående Nedrivninger! Og gid de endelig kunde bidrage til at øge de knappe Pengemidler, som Museerne for Tiden råder over!

OM DIALEKTOPTEGNELSER.

AF

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN.

MEDENS lokallhistorien har talrige dyrkere landet over, er der forholdsvis få der giver sig af med at samle dialektord, folkelige talemåder, stedlige ordsprog. Og dog er det af den største betydning, at en sådan opgave tages op netop af stedkendte mænd, fordi disse — hvis de retter deres opmærksomhed mod dette område — har forudsætninger for at finde ejendommeligheder i det folkelige talesprog, som selv den mest øvede fagdygtige sprogforsker ikke vilde formå at grave frem endog ved et temmelig langt ophold på et enkelt sted. Hertil kommer, at udsigterne for en systematisk gennemforskning af nutidens danske dialekter — ved udsendte filologer — for øjeblikket kun er ringe. Og for hvært år der går, forsvinder der en bred strimmel land af folkesproget, skyllet bort af skoleundervisningens, avislæsningens, samfærdselens nivellerende strøm.

At der kun ses få spor af dialektundersøgelse uden for fagmændenes kreds, skyldes imidlertid næppe mangel på interesse